

גיורת קטנה שעברה לחינוך חילוני

זכינו ב"ה לחיות בדור של קיבוץ גלויות לארץ ישראל. במציאות זו רבו הגויים המצטרפים לעם ישראל המתחדש בארצו. כך היה ביציאת מצרים וכך היה בעליית זרובבל ועזרא מבבל. נושא הגיור הוא אחד מן התחומים ההלכתיים שקם לתחייה בתקופתנו. הנושא מורכב, רבו בו הדעות במישור האידיאולוגי וממילא גם במישור ההלכתי.

אחד הנושאים המרכזיים בגיור כיום הוא גיור קטינים. חלקם מגיעים לגיור עם שני הוריהם שאינם יהודים או שאחד מההורים אינו יהודי, ויש המגיעים עם שני הורים יהודים שאימצו ילדים שאינם יהודים.

קיימת אפשרות הלכתית לגייר קטינים, אלא שמדובר על גיור מיוחד - גיור על דעת בית דין. גיור זה מופיע בגמרא במסכת כתובות (י"א, א), ושם מופיעה גם אפשרות שהקטן ימחה בגדלותו על הגיור אם לא ירצה בו, כיוון שהגיור מלכתחילה הוא ללא הסכמתו. גם אם כילד הוא יאמר שהוא מסכים, הוא עדיין קטן ואינו בר דעת.

בתי הדין מתנים את הגיור של קטנים בכך שהמתגייר הקטן יחונך לשמירת תורה ומצוות. המקום הטבעי שבו ילדים מתחנכים לשמירת תורה ומצוות הוא מערכת החינוך הדתית. ההורים נדרשים לשלוח את ילדם למסגרת כזו על מנת שיקבל את החינוך התואם את שמירת התורה והמצוות.

הורים שבתם התגיירה התחייבו בפני בית הדין שכך ינהגו: שישלחו את בתם לחינוך דתי. והנה התברר לבית הדין שהבת בכיתה ה' החליטה לעזוב את בית הספר הדתי ועברה לחינוך הממלכתי הכללי באמרה שאין רצונה להיות "דתייה". המעבר היה לפני הגיעה לגיל מצוות, וההורים לא הצליחו למנוע את עזיבת בית הספר. וכאן התעוררה בעיה הלכתית: האם עזיבת בית הספר מהווה מחאה, ואז הגיור בטל? האם אפשרות המחאה היא מוסכמת על כל דעות הפוסקים? ואולי אין כאן מחאה, אלא שלפי תפיסת עולמה המוטעית ניתן להיות יהודי ללא שמירת מצוות, והיא אינה רוצה לשמור מצוות אבל רוצה להיות יהודייה, ואז ייתכן שאין כאן מחאה?

א. גיור קטנים וגדרו

נאמר במסכת כתובות (יא, א):

אמר רב הונא: גר קטן מטבילין אותו על דעת בית דין... קטן - זכות הוא לו.

וכך פסק הרמב"ם (הלי' איסורי ביאה יג, ז):

גר קטן מטבילין אותו על דעת בית דין שזכות היא לו.

וכן בשולחן ערוך (יורה דעה רסח, ז):

בית דין מגיירין אותו, שזכות הוא לו וזכין לאדם שלא בפניו.

האם גיור קטנים חל מדאורייתא או מדרבנן? בנקודה זו נחלקו הראשונים: התוס' (כתובות יא, ד"ה מטבילין אותו) כותב בשם ר"י שזכין לקטן, מדרבנן. על כך שואלים בעלי התוס': כיצד

מתירים לו להינשא עם בת ישראל וקידושיו קידושין? והם משיבים שיש כוח לחכמים לעקור דבר מן התורה אפילו בקום ועשה. זוהי דעה אחת בגמרא (יבמות פט, ב), ולדעת בעלי התוס' רב הונא סובר כדעה זו. הריטב"א (כתובות יא, א ד"ה ויש שפירשו) מביא דעה זו, שלפיה הגירות פועלת רק מדרבנן, אבל לפי דבריו הוא יהיה גר רק לעניינים שתוקף חיובם הוא מדרבנן, כמו סתם יינם, ואילו בנושאים שחיובם הוא מן התורה, כמו קידושין - אינו גר, ואם קידש בת ישראל ובא אחר וקידשה צריכה ממנו גט. הוא מוכיח חילוק זה מהאפשרות של מחאה כשיגדל; שהרי לא יעלה על הדעת שאם מחאה עוקרת את הגיור והוא גוי למפרע, נתייחס אליו בקטנותו כגר מן התורה, כשאחר כך יתברר שהוא גוי.

הריטב"א (שם ד"ה ומכל מקום) דוחה שיטה זו, שהרי אם כל הגיור הוא מדרבנן הגמרא הייתה צריכה לומר זאת במפורש. לכן הוא מגיע למסקנה שהגיור הוא מדאורייתא וסומכין על הקטן שהתגייר לכל דבר כיוון שזכות היא לו, ו"זכין לאדם שלא בפניו". ולאפשרות שימחה אין אנו חוששים,

דכיון דנתחנך מקטנותו והורגל בתורת ישראל הקדושה מסתמא לא יסור ממנה ומילתא דלא שכיחא הוא שְימחה, ולכל מילתא דלא שכיחא לא חיישינן לה ואפילו מדאורייתא. גם מדברי התוס' בסנהדרין (סח, א ד"ה קטן אי אתה צריך לחזור) משמע שהגיור חל מדאורייתא. הם מיישבים את קושיית התוס' בכתובות ואומרים:

ונראה דזכייה דגירות לא דמי לשאר זכיות. דמה שבי"ד מטבילין אותו אינם זוכין בעבורו אלא הוא זוכה בעצמו ובגופו שנעשה גר ונכנס תחת כנפי השכינה". ומשמע שמדובר על סוג מיוחד של זכייה הפועלת אפילו בקטן מן התורה.

עולה שיש לפנינו שלוש שיטות:

- א. שיטת התוס' בכתובות: הגיור הוא מדרבנן ופועל אפילו בעניינים מדאורייתא מכוח הפקעת חכמים.
- ב. שיטה א' בריטב"א: הגיור הוא מדרבנן ופועל רק בנושאים מדרבנן.
- ג. שיטה ב' בריטב"א וכך דעתו ושיטת התוספות בסנהדרין: הגיור פועל מדאורייתא.

ב. הקטן והוריו

על ההקשר שמתוכו מתבצע הגיור כותב רש"י (כתובות שם):
 על דעת בית דין - אם אין לו אב, ואמו הביאתו להתגייר.
 מדוע מעמיד רש"י במציאות מיוחדת זו? מה דינו של קטן שאביו מביאו לגיור לבדו? ומה דינו של קטן שאביו ואמו מביאים אותו? מה דינו של מי שבית הדין מגייר שלא על דעת הוריו? ומה הדין במקרה שההורים נשארים גויים?

הריטב"א (ד"ה אמר רב נחמן) מביא את דברי רש"י בנוסח שונה ממה שכתוב אצלנו:
 שהביאו אותו אביו ואמו לבית דין לגיירו אע"פ שלא נתגיירו הם, ואע"פ שהוא אין בו דעת כלל, מטבילין אותו על דעת ב"ד, וכל שכן כשיש לו דעת והוא בא מעצמו להתגייר, ולאפוקי כל שאין בו דעת ואין אביו ואמו מביאו לבית דין, שאין מטבילין אותו.

מדברי הריטב"א בהסבר דעת רש"י עולה שהחידוש הוא שדי בהבאתו על ידי הוריו עם דעת בית הדין על מנת לגיירו. מהו תפקידם של ההורים בגיור? יתכן שהם שליחי בית הדין לדאוג שיגדל כיהודי אפילו אם אינם מתגיירים. במקרה שאינו בר דעת והוריו אינם מביאים אותו

לבית הדין, בית דין אינו נזקק לו. יתכן שאם בית הדין יקבלו אותו הוא יהיה גר; אבל לכתחילה בית הדין אינו נזקק לו. במקרה שבא לבדו ויש לו דעת, משמע אפילו לפני גדלות (או שאצל הגויים הגדלות נקבעת לפי ההתפתחות של הדעת באופן אישי, כך משמע מדברי התוספות ר"ד בכתובות שם) - במקרה זה נקבל אותו, וייתכן שלדעת הריטב"א הגיור לא יחול מכוחו של בית הדין אלא מכוחו של הגר עצמו.

ועדיין לא ברור: מהי דעתו של רש"י על פי הגרסא שבידינו שהמדובר בקטן שאמו הביאתו ללא אביו?

בשיטה מקובצת (ד"ה ובפרושי רש"י) מקשה על רש"י: אם אמו מתגיירת, אין צורך בדעת בית דין! במצב זה אין הבדל בין אב לאם, אם אחד מהם מביא אותו ומתגייר עמו. בהמשך הסוגיא נאמר ב"גר שנתגיירו בניו עמו" שאין צורך להסתמך על החידוש של גיור על דעת בית דין; ואם רש"י מעמיד את הסוגיא כשהאם אינה מתגיירת, מדוע הוא מדגיש שאין לו אב? הרי אפילו אם היה לו אב, כיוון שאינו מתגייר יש צורך בדעת בית דין!

השיטה מקובצת מעלה את האפשרות שגם אם הוריו מביאים אותו להתגייר כשאינם מתגיירים בעצמם, נוח לו במה שהם עושים ואינו צריך דעת בית דין, ולכן רש"י מדגיש שרק אמו הביאה אותו שאז יש צורך בדעת בית דין. יתכן לדייק מרש"י שאם אביו הביאו לבד אין צורך בדעת בית דין כי גם כאן הוא סומך על אביו בנושא זה של גיור. בהסבר הדבר נלע"ד לומר שבאומות העולם ההשתייכות הלאומית נקבעת על פי האב, ולכן נוח לו ברצון של אביו בקביעת מעמדו ואין צורך בדעת בית דין. אולם כאשר מדובר באם, שאינה קובעת את ההשתייכות הלאומית באומות העולם, הגיור צריך להיות על דעת בית דין. בספר אבי עזרי (הלי איסורי ביאה יג, ז) העלה אפשרות שלאב גוי יש קניין בבנו, ולכן הוא יכול לגיירו בעל כורחו ולא מדין זכין, ולכן רש"י הדגיש שאין לו אב ואמו הביאה אותו להתגייר, כיוון שרב הונא דן מדין זכייה.

הרשב"א (ד"ה אמר רב הונא) מביא את רש"י בנוסח המופיע אצלנו בגמרא, וכותב שרש"י לא התכוון להבדיל בין מקרה שהקטן בא עם אמו או עם אביו או עם שניהם, אלא לומר שאין בית דין מחזירים אחרי קטנים גויים למולם ולטבלם, והמינימום הנדרש הוא הבאה על ידי האם. אבל בכל מצב של גיור קטנים הגיור פועל מכוח דעת בית דין, ואפילו גר שנתגיירו בניו עמו. הרא"ה (מובא בשיטה מקובצת שם ד"ה והרא"ה פי') מסביר שהגמרא עוסקת בקטן שבא לפנינו בגפו ורוצה להתגייר; ואף שאינו בר דעת ודעתו אינה חשובה, מקבלין אותו על דעת בית דין, מפני שזכין לאדם שלא בפניו. משמע מדבריו שאם יבוא עם הוריו או אפילו אם אחד מהם, וייתכן גם במקרה שהם אינם מתגיירים, הגיור לא צריך דעת בית דין אלא די בדעתם של המביאים אותו. גם מהתוס' (כתובות מד, א ד"ה הגיורת) משמע שניתן לגייר קטן בגפו אם הוא מבקש להתגייר.

במחלוקת זו פוסק הטור (יו"ד סי' רסח):

קטן, אם יש לו אב - יכול לגייר אותו, ואם אין לו אב ובא להתגייר - בית דין מגיירין אותו, שזכות הוא לו וזכין לאדם בלא ידיעתו.

נראה מדבריו שפוסק כדעת הרא"ה, שהגיור של קטן הבא עם אביו הוא מכוח אביו, ואם אין לו אב ובא בגפו - בית הדין מגייר אותו מדין זכין.

הב"י מביא את דברי הבה"ג ומפרשם על פי רש"י, שהמדובר בקטן שאחד מהוריו מביא אותו להתגייר, ורש"י בא לחדש שדי באמו ואין צורך באביו.

בשאלה זו נפסק בשו"ע (יו"ד רסח, ז):

עובד כוכבים קטן, אם יש לו אב - יכול לגייר אותו. ואם אין לו אב ובא להתגייר, או אמו מביאתו להתגייר - בית דין מגיירין אותו, שזכות הוא לו וזכין לאדם שלא בפניו. מדברי המחבר עולה שלכתחילה האב הוא המגייר את בנו, כפי שהעלינו לעיל בשיטת רש"י. על כך כותב הש"ך (ס"ק טז):

ובא להתגייר - משמע מדעתו... אבל אם אינו רוצה - אינו גר אפילו בזמן שיד ישראל תקיפה עליהם.

וכך משמע גם במרדכי (פרק החולץ אות מ):

אבל אם אינו רוצה - אינו גר.

דברים אלה הם לא כדברי הרמב"ם (הלי' עבדים ח, כ):

ישראל שתקף עכו"ם קטן או מצא תינוק עכו"ם והטבילו לשם גר - הרי זה גר, לשם עבד -

הרי זה עבד, לשם בן חורין - הרי זה בן חורין.

משמע מדבריו שניתן לגייר גם קטן, ואפילו בעל כורחו.

הדרכי משה (סי' רסח אות ד) מביא את דברי המרדכי, ומוסיף את דברי הר"ן החולק וסובר שאין חילוק בין בא להתגייר ובין שבית דין גיירו מעצמן שהווי גר.

עולה שיש לפנינו מספר שיטות:

1. ניתן לגייר גוי קטן בעל כורחו (רמב"ם).
2. לא ניתן לגייר גוי קטן בעל כורחו אבל מרצונו ניתן לגיירו גם ללא הוריו (רא"ה, מרדכי, ש"ך בדעת המחבר).
3. גיור קטן מרצונו כשבא לבדו הוא על דעת בית דין; אולם אם בא עם הוריו - הם המגיירים ולא בית הדין (רא"ה, טור).
4. בכל מקרה הגיור של קטן הוא על דעת בית דין, ואפילו אם מתגייר עם הוריו. ואם אינו מגלה את דעתו שרוצה בגיור, אין מגיירים אותו לכתחילה (רשב"א, ריטב"א בדעת רש"י).
5. אם אביו ואמו מביאים אותו אין צורך לדעת בית דין, כיוון שזכות היא לו. אם רק אמו מביאה אותו צריך דעת בית דין, ואם אביו הביאו לבד יש מסתפקים (שיטה מקובצת). ויש אומרים שהאב הוא המגייר (שו"ע, וייתכן שזו דעת רש"י).

ג. מחאת הקטן לכשיגדיל

בגמרא במסכת כתובות (יא, א) נאמר:

אמר רב יוסף: הגדילו - יכולין למחות.

ומפרש רש"י:

הגדילו - קטנים שנתגיירו, ואפילו עם אביהן.

יכולין למחות - ולומר אי אפשר לנו להיות גרים, וחוזרין לסורן; ואין לנו לענשן בבי"ד ואפי' ידנו תקיפה. ואם קידש אשה משמיחה, אינה צריכה גט להיות כישראל מומר.

הרא"ש (סימן כג) מדגיש שיכולת המחאה היא דווקא קודם שראינו אותם נוהגים בדת יהודית, אבל מיום שגדלו וראינו אותם מקיימים מצוות - שוב אין יכולין למחות. מדבריו משמע ששני התנאים נדרשים כדי לשלול את אפשרות המחאה: גדלות וקיום מצוות. כמו כן משמע מדבריו שאם גדל ועדיין לא ראינו אותו מקיים מצוות, יוכל למחות בכל גיל. בגמרא מופיע שאם הגדילו

ולא מחו שוב אינם יכולים למחות, ולא מופיע התנאי של קיום מצוות, וכך משמע במספר ראשונים כגון התוס' בסנהדרין (סח, ב ד"ה קטן אי אתה צריך לחזור).
הרשב"א בחידושו (ד"ה כיון שהגדילה) שואל: והרי אי אפשר לצמצם, שהרי משיגדיל יכול למחות ואחרי גדלות אינו יכול למחות? והוא עונה שמדובר במוחה מתוך קטנות לאחר גדלות, שלא גדל שעה אחת ללא מחאה. גם מהרשב"א משמע שדי בגדלות על מנת לשלול את אפשרות המחאה.

הרי"ף לא הביא את דינו של רב יוסף, אף שבמסכת יבמות (טז, ב) הביא את דינו של רב קטן המתגייר על דעת בית דין. והרא"ש (כתובות פ"א סי' כג) מקשה עליו: מדוע השמיט את דינו של רב יוסף, ואם הסיבה לכך היא קושיותיהם של אביו ורבו, הרי קושיות אלו תורצו! בדברי הרמב"ם ישנה סתירה: מצד אחד כתב הרמב"ם בהל' איסורי ביאה (יג, ז):

גר קטן מטבילין אותו על דעת בית דין שזכות היא לו.

ולא הזכיר את יכולת המחאה. ולעומת זאת פסק בהל' מלכים (י, ג):

בן נח שנתגייר ומל וטבל ואחר כך רצה לחזור מאחרי ה' ולהיות גר תושב בלבד כשהיה מקודם - אין שומעין לו... ואם היה קטן כשהטבילוהו בית דין - יכול למחות בשעה שיגדיל ויהיה גר תושב בלבד; וכיון שלא מיחה בשעתו, שוב אינו מוחה, אלא הרי הוא גר צדק.

המ"מ (הל' איסורי ביאה שם) מעיר על סתירה זו בדברי הרמב"ם ואינו מיישבה.

החת"ם סופר (יו"ד סי' רנג) פוסק שאם הוריו הביאוהו להתגייר - או אפילו אחד מהם - אינו יכול למחות, משום שגירו הוא זכות גמורה בשבילו. כך הוא מיישב את שיטת בה"ג המאפשר גיור קטן רק עם הוריו. לדבריו, בה"ג סובר שלא ניתן למחות במקום שבו הגיור הוא זכות גמורה, וכך היא שיטת הרי"ף שלפיה ניתן לגייר קטנים ואין להם אפשרות למחות, ולפחות ניתן לקבל את דעת הרי"ף במקום שאביו או אמו הביאוהו להתגייר. וכך הוא גם מיישב את הסתירה ברמב"ם: בהל' איסורי ביאה הרמב"ם מדבר בקטן שהתגייר עם אמו, שכן הלכה זו מופיעה בסמיכות להלכה של מעוברת שטבלה, ובמקרה זה מחאה אינה מועילה כיוון שזכות היא לו, ואילו בהל' מלכים מדובר על "בן נח", משמע שמדובר כשאלו, ובמקרה זה מועילה מחאה. בהמשך ננסה להציע יישוב שונה לסתירה זו.

הר"ן כותב בשם הרמב"ן את ההפך מדברי החת"ם סופר: שהיכולת למחות היא רק אם התגייר עם אבותיו, אבל אם התגייר על דעת בית דין אינו יכול למחות; שאם לא כן, מה כוח בית דין יפה?

מחאת הקטן נפסקה להלכה גם בשו"ע (שם):

בין קטן שגיירו אביו בין שגירוהו בי"ד יכול למחות משיגדיל, ואין דינו כישראל מומר אלא כעובד כוכבים.

מהי הגדלות השוללת את אפשרות המחאה? אפשרות אחת היא שמדובר בגדלות רגילה כמו בישראל - שתי שערות עם גיל מצוות. אבל בתוס' רי"ד כתב שמדובר בכך שהקטן בא לכלל דעת; ואף אם עוד לא הגיע לכלל עונשין, נחשב שגדל. לפי דבריו צריך לשער כל קטן לפי הגעתו לכלל דעת.

כמו כן יש לברר מהי המחאה: האם מדובר במחאה בדיבור או בהתנהגות? האם יש להביא בפני הקטן את אפשרות המחאה, ואם מוחה הדבר יהווה הפקעה של הגיור, ואם לא ימחה יהפוך להיות גר צדק מושלם?

רש"י כותב במפורש שהמחאה היא: "לומר אי אפשונו", משמע שמדובר במחאה על ידי אמירה. מהרשב"א, המדבר על מחאה מתוך קטנות לגדלות, נראה שמדובר על צורת התנהגות. הקטן אינו מתנהג כיהודי, וממילא הדבר נחשב למחאה, שכן קשה לראות קטן המוחה בדיבור מקטנות לגדלות.

דעה מורכבת יותר היא דעת בעלי התוס' (סנהדרין סח, ב):

ואע"ג דאמרינן... הגדילו יכולין למחות, הא אמרינן דכשגדלו שעה אחת ולא מיחו שוב אין יכולין למחות, דמועיל להו מילה וטבילה של קטנות שהיתה בגופם ואין חסרים אלא קבלת מצוות, ומתוך שגדלו ולא מיחו, היינו קבלה.

משמע מדבריהם שאי המחאה היא קבלת המצוות. המחאה יכולה להיות או בהתנהגות או בדיבור, ומאידך אי המחאה חייבת להיות בהתנהגות כיהודי, כדברי הרא"ש ועוד ראשונים. בשיטה מקובצת הביא בשם מספר ראשונים שיש צורך להודיע לקטן מתן שכרן ועונשן של מצוות, כיוון שלא הודיעו לו בקטנותו; ומשהגדיל והודיעו לו, שוב אינו יכול למחות. לפי פירוש זה, המחאה היא אחרי שבית הדין הודיע לו את משמעותן של המצוות.

ד. מהות גיורו של קטן

כיצד פועל גיור של קטנים? הרי אין בהם דעת!

לפי בעלי התוס' (כתובות יא, א ד"ה על דעת בית דין) בהסבר הראשון, הגיור תקף מדרבנן. נשאלת אפוא השאלה: מדוע חכמים תיקנו גיור זה? יתכן שהסיבה לכך היא שהגיור הוא זכות, וקיימת מצווה לגייר גויים הראויים לגיור, כפי שכתב ספר היראים (סי' תד, במצוות אהבת ה'): ד"א "ואהבת את ה' א-להיך" - האהיבהו על הבריות כאברהם אביך, כענין שנאמר: "ואת הנפש אשר עשו בחרן". והלוא אם באים כל העולם לברוא יתוש אחד ולהכניס בו נשמה לא היו יכולים! אלא שהיה מלמדם אבינו אברהם ומכניסן תחת כנפי השכינה.

חכמים אפשרו גיור זה על מנת לצרף גויים העשויים להיות גרי צדק.

בסוף דברי התוס' מובא הסבר שני:

לפי ספרים דגרסינן בב"מ (עא, ב) "זכייה מיהא אית ליה", ולא גרס 'מדרבנן' - ניחא, דמצי למימר דאית ליה זכייה מן התורה; ועובד כוכבים קטן, כיון דבא להתגייר, חשבינן ליה כישראל קטן. ואע"ג דזכייה הוי מטעם שליחות ואין לו שליחות מן התורה, ה"מ בדבר שיש בו קצת חובה... אבל הכא, שזכות גמור הוא לו, יש לו שליחות.

לפי הסבר זה הגיור של קטן פועל מדין תורה מטעם זכייה.

ר' שמעון שקופ (שערי יושר שער ז פרק טו) מקשה על התוס' מכך שמפורש בגמרא שלמ"ד חצר משום שליחות אתרבאי אין קטן קונה מציאה על ידי חצר, אף שזו זכות גמורה. ואם כך, כיצד ניתן לגיירו?

על כך עונה ר' שמעון שקופ, שחלות השליחות יכולה להיות על ידי המשלח או השליח, כמו בהקנאה שבה יש מקומות שבהם המקנה עושה את עיקר הפעולה ויש מקומות שהדבר נעשה בעיקר על ידי הקונה. קטן אינו עושה שליח, ולכן קטן אינו קונה בקניין חצר, כיוון שמעשה קטן אינו כלום; אבל אם גדול יזכה מתנה או מציאה לקטן, יועיל הדבר מן התורה, כי הגדול יכול לעשות עצמו שליח בעבור הקטן. וכך פועל גם גיור של קטן.

בעלי התוס' בסנהדרין (סח, ב ד"ה קטן אי אתה צריך לחזור) חולקים על שיטת בעלי התוס' בכתובות בתחילתם, וסוברים שהגיור פועל מדאורייתא. הם מיישבים את קושיית התוס' כיצד

ניתן לזכות לגר, על ידי הגדרה חדשה של גיור קטן:
 נראה דזכייה דגרות לא דמי לשאר זכויות דמה שב"ד מטבילין אותו אינם זוכין בעבורו אלא
 הוא זוכה בעצמו ובגופו שנעשה גר ונכנס תחת כנפי השכינה.
 פעולת הגיור מתבצעת על ידי הגר עצמו ולא על ידי בית הדין, אלא שבית הדין מאפשר לו לבצע
 את הגיור.

בניגוד להסבר השני של התוס' בכתובות, שלפיו הגיור פועל מדאורייתא על ידי בית הדין, כאן
 סוברים בעלי התוס' שהקטן הוא שפועל את הגיור.
 בעלי התוס' מוסיפים בסוף דבריהם שיכולת המחאה המופיעה בגמרא מתבטאת בהתייחסות
 שלו לקיום המצוות, ואי המחאה היא קבלת המצוות בפועל. מתוספת חשובה זו עולה שהליך
 הגיור בקטן מתחיל בקטנותו ומתמשך עד גדלותו, והוא נשלם עם קבלת המצוות בגדלות.
 הריטב"א (שם ד"ה והאי דמטבילין) כותב על עניין קבלת המצוות:

והאי דמטבילין אותו, אע"ג דגר בעלמא בעינן שיודיעוהו קלות וחמורות - ההיא למצוה ולא
 לעכב; והכא, דלאו בר הודעה הוא, אינו מעכב.
 דברי הריטב"א תואמים את שיטת הרמב"ם, שבדיעבד קבלת מצוות אינה מעכבת (הל' איסורי
 ביאה יג, יז):

גר שלא בדקו אחריו או שלא הודיעוהו המצוות ועונשן ומל וטבל בפני ג' הדיוטות - הרי זה
 גר. אפילו נודע שבשביל דבר הוא מתגייר - הואיל ומל וטבל - יצא מכלל העכו"ם, וחוששין
 לו עד שיתבאר צדקותו. ואפילו חזר ועבד כוכבים ומזלות - הרי הוא כישראל מומר, שקידושו
 קידושין... מאחר שטבל נעשה כישראל...

בעלי התוס' חולקים וסוברים שקבלת מצוות מעכבת, ולכן הם מחפשים היכן ישנם מאפיינים
 של קבלת המצוות גם בגיור של קטן. הדברים תואמים את שיטת התוס' במסכת קידושין (סב,
 ב ד"ה גר צריך שלשה) שקבלת מצוות יש לעשות בפני שלושה אבל בטבילה די בדיין אחד,
 משמע שקבלת המצוות היא החלק העיקרי של הגיור.

לדעת הרמב"ם והריטב"א משמע שגיור קטן חל בקטנות לגמרי מדאורייתא מדין "זוכין לאדם".
 יתכן שהם מקבלים את ההגדרה של התוס' בסנהדרין שזו זכות מיוחדת, וקבלת המצוות אינה
 מעכבת.

הדברים תואמים את דברי הרמב"ם בהל' עבדים שהבאנו לעיל, שלפיהם ניתן לגייר קטן אפילו
 בעל כורחו.

החת"ם סופר מביא בחידושו (כתובות יא, א) את מחלוקת האמוראים במסכת יבמות (מח, ב)
 בעניין גיור העבד במהלך שחרורו. לדעת רב פפא ניתן לשחרר עבד ולהפכו בעל כורחו ליהודי
 החייב בכל המצוות, אף שמעולם לא הסכים לקבל מצוות. ואם לדעתו ניתן לשחרר עבד בעל
 כורחו, אם כן גם מילת בן קטן בעל כורחו היא גיור גמור, ואין צורך לטעם של זכות; ואם כך
 כשגדל לא יוכל למחות, כשיטת הרי"ף. לעומת זאת, לדעת רב יוסף לא ניתן לגייר עבד בעל
 כורחו, ואם כן לא ניתן גם לגייר קטן בעל כורחו.

עולה שיש לנו ארבע הגדרות בגדרו של גיור קטן:

1. הגיור תקף מדרבנן. זוהי זכות מיוחדת המועילה לקטן כאשר בית דין הוא המזכה (שיטה ראשונה בתוס' בכתובות).
2. הגיור תקף מדאורייתא מדין זכות המועילה בקטן, כאשר בית דין הוא המזכה (שיטה שנייה

בתוסי' בכתובות).

3. הקטן זוכה לעצמו בגיור בקטנותו, כאשר תהליך הגיור מסתיים בגדלות, ואז הוא תקף מן התורה (תוסי' בסנהדרין).

4. הגיור תקף מדאורייתא שלא מדין זכות, אלא קיימת אפשרות של גיור קטנים בעל כורחם (חת"ם סופר בדעת הרי"ף).

ה. משמעותה של המחאה

יש מקום לברר כיצד פועלת המחאה לפי כל אחת מהשיטות שמנינו לעיל. לשיטה שהגיור הוא מדרבנן, חכמים השאירו את ההחלטה הסופית על הגיור בידי של הקטן כשיגדל, ונתנו לו את האפשרות לבטל את הגיור בגדלותו. לשיטה השלישית, שלפיה התהליך מסתיים בגדלות, אי המחאה היא היא קבלת המצוות, המסיימת את תהליך הגיור.

לשיטה השנייה, שלפיה הגיור מועיל מדין זכות מדאורייתא, לכאורה צריך להסביר שהמחאה מגלה את דעתו של הקטן שאינו מעוניין בגיור, ומפקיעה את הגיור למפרע. דבר זה הוא מדין 'ברירה': הגיור מתחילתו מותנה בגילוי דעתו של הקטן כשיגדל, וגילוי דעת זה יכול לקבוע את הגיור או להפקיעו. אלא שעל הסבר זה שואל החת"ם סופר בחידושו: והרי אנו פוסקים שבדאורייתא "אין ברירה", ואם כך כיצד ניתן למחות? ואם הגיור שעושה בית הדין תלוי במחאתו של המתגייר, הרי הוא בבחינת "תולה בדעת אחרים", שאינו מועיל! יתכן שרב יוסף, האומר "הגדילו יכולים למחות" סובר שאף בדאורייתא "יש ברירה", ורב הונא, האומר בפשטות שניתן לגייר קטן ואינו מזכיר את האפשרות למחות, סובר ש"אין ברירה" ולדעתו באמת לא יכול למחות. החת"ם סופר דוחה אפשרות זו, כיוון שלדעתו אם הקטן לא יוכל למחות, אין הגיור זכות בשבילו אלא חובה. בסוף דבריו מגיע החת"ם סופר למסקנה שהגיור אינו מכוח זכות, אלא כדעת רב פפא במסכת יבמות, שבית דין מטבילין אותו בעל כורחו ואינו יכול למחות, וזה המקור לשיטת הרי"ף שהשמיט את דין המחאה.

לשיטה הרביעית, של החת"ם סופר בדעת הרי"ף, אכן לא מועילה מחאה, כיוון שניתן לגייר בעל כורחו.

ו. דעת הרמב"ם

ראינו לעיל את שיטת הרמב"ם המביא את דין המחאה בהלי' מלכים ולא בהלי' איסורי ביאה. נראה לעני' שהרמב"ם סובר שנושא המחאה נתון בדעת בית הדין. ההסבר הרגיל בסוגיא בכתובות הוא שבית הדין הוא שפועל את הגיור כיוון שמדובר בקטן שאינו בר דעת. הרמב"ם סובר שמעבר לכך, כל הגיור של הקטן נתון בדעת בית דין: בית הדין יכול לקבל את מחאתו ולאשר לו לעבור למעמד של גר תושב או לא לקבלה. לכן בהלי' איסורי ביאה, שם דן הרמב"ם בהלכות גיור הנוהגות בכל הדורות, לא הביא כלל את הדין זה, כיוון שעצם פעולת הגיור פעלה והקטן הוא גר; ואילו בהלי' מלכים דן הרמב"ם בהנהגה הציבורית בזמן שעם ישראל בארצו, ושם הוא עוסק ביחס של בית הדין אל הגר הקטן ונותן לבית הדין את היכולת לקבל את מחאתו או לא לקבלה. בית הדין יכול לבדוק את מצבו של הקטן כשיגדל ולקבע את הגיור ללא אפשרות חזרה או לתת לו לחזור בו.

הדבר דומה לנדר שהודר על דעת רבים, שהם הפועלים את קיומו של הנדר, או לאשה הנודרת

על דעת בעלה, שהוא יכול להפר לה. גם כאן בית הדין פועל את הגיור עד הגדלות.

ז. המקרה שלפנינו

אותה גיורת שעברה לחינוך חילוני ביטאה את מחאתה בעצם המעבר, וגם אמרה מפורשות שאינה רוצה לשמור תורה ומצוות.

על פי מכלול השיטות נראה שלא ניתן להפקיע את גיורה, שהרי יתכן שאין כלל יכולת למחות (אף שהמחבר בשו"ע פסק שניתן למחות, הרמב"ם הביא את המחאה רק בהלי' מלכים, והרי"ף כלל לא הביא את נושא המחאה). גם אם ניתן למחות, יתכן שכשנה לפני גיל שתיים-עשרה היא כבר בת דעת ולדעת התוס' רי"ד אין צורך להמתין לגיל מצוות בגויות. מעבר לכך, היא באה להתגייר עם הוריה, וראינו לעיל שלדעת החת"ם סופר זו זכות גמורה שלא ניתן למחות אחריה. עוד שיש לדון בדורנו אם מי שרוצה להיות יהודי, אבל לפי הבנתו המוטעית ניתן להיות יהודי ללא שמירת מצוות, והוא רוצה להיות יהודי מסוג זה, האם זו מחאה? והרי המחאה המופיעה בגמרא היא אי רצון להשתייך לעם היהודי ולהפקיע את הגיור מכול וכול; אולם מי שרוצה להשתייך ללאום היהודי מתוך ידיעה שהדת היהודית היא דתו הלאומית, אבל לא רוצה לקיים את מצוות הדת באופן אישי, האם הדבר מהווה מחאה? והרי עיקר הגיור הוא הצטרפות ללאום היהודי! גם אם נאמר שקבלת המצוות מעכבת (מחלוקות גדולות בפוסקים), זה במישור של חלות הגיור ולא במישור של המחאה.

אם נאמר שהמחאה היא אי קבלת המצוות, כשיטת בעלי התוס' לעיל, ותהליך הגיור אינו מסתיים עד אז - אכן מחאה זו תפקיע את הגיור; אבל אם נאמר שהמחאה היא בקשה להפקיע את הגיור מכול וכול, יש לדון אם יש כאן מחאה. לכן ברור שלא ניתן להפקיע את הגיור הפקעה ודאית.

אבל לפי ההסבר שראינו לעיל ברמב"ם, נראה לי, שבסמכותו של בית הדין לעכב את תעודת ההמרה של אותה מתגיירת עד שיתבררו אורחות חייה בעתיד. וכך כותב הרמב"ם (הלי' איסורי ביאה יג, טו):

לפיכך לא קיבלו בית דין גרים כל ימי דוד ושלמה... ואעפ"כ היו גרים הרבה מתגיירים בימי דוד ושלמה בפני הדיוטות, והיו בי"ד הגדול חוששין להם לא דוחין אותן אחר שטבלו מכ"מ ולא מקרבין אותן עד שתראה אחריתם.

ובהמשך (הלי' ז):

גר שלא בדקו אחריו או שלא הודיעוהו המצות ועונשן ומל וטבל בפני ג' הדיוטות - הרי זה גר... וחוששין לו עד שיתבאר צדקותו...

זאת ועוד. אם לדעת הרמב"ם בית הדין יכול להכריע במעמדם של קטנים עם גדלותם, וקיים ספק על גיורה של קטנה זו - יש להמתין עם מתן התעודה על מנת לדרוש ממנה טבילה מחודשת אם תבוא להינשא עם יהודי. מתן תעודת ההמרה, כשבית הדין יודע בוודאות שהיא עזבה את דרך שמירת התורה והמצוות, יתפרש כקביעה ודאית שהגיור חל, ודבר זה הרי שנוי במחלוקת. בנוסף לכך, מדובר על שיקול ציבורי הנוגע לגיורם של קטינים רבים אחרים, שיש להבהיר שנושא החינוך לשמירת תורה ומצוות הוא הכרחי בגיורם.

במקרה הנוכחי דעתי הייתה שאין לנו יכולת לבטל את הגיור, אלא לעכב את מתן תעודת ההמרה עד שתוצא להינשא, ואז תטבול פעם נוספת לפני הנישואין לשם גיור עם קבלת מצוות ונוכל להכניסה לקהל ישראל.

עייכוב תעודת ההמרה, אם הוא נעשה שלא כדין, הרי הוא בגדר של איסור אונאת הגר. אבל במקרה שלפנינו נראה שעייכוב התעודה הוא גדר של "חוששין לו עד שיתבאר צדקתו". על כגון זה כתב המרדכי (יבמות פ"ג רמז ק):

ואע"פ דפסק כולם גרים (מי שהתגייר לשם אישות וכדו'), י"ל לאחרי כן, שאנו רואים שמיישרים את דרכיהם, אע"ג דמתחילה עושים זאת לשם אישות. אולם על כך כתב הרב קוק זצ"ל (דעת כהן ס"י קנג):

ומה שהצריך הרמב"ם להמתין עד שתתברר צדקתם, י"ל שזהו רק לענין שיהיה נאמן על האיסורים כישראל, אבל לא לקולא להחזיקו כגוי, ושלא לחוש לקידושו. ועל דברי הגהות מרדכי... שמפרש, שאין אנו אומרים שהם גרים בדיעבד אלא כשמכוון ג"כ לש"ש... קשה לסמוך באשר בעצמו העיד שם, שע"פ קבלת רבותיו אין הדין כן, והזהיר שלא לסמוך על סברתו.

לדעת הרב אין מחזיקים אותו כגוי, אף שעדיין אין מתייחסים אליו כישראל גמור לענין נאמנות. לעומת זאת כתב בספר אמרי יושר (ס"י קעו):

דגם בדיעבד, דכבר גיירוהו, הדבר מיתלא תליא וקאי בתהלוכותיו אח"כ, אם מתנהג בדת יהודית, הוי גירות, ואם לאו לא הוי גירות כלל. וכדברי הרב זצ"ל כתב בשו"ת אחיעזר (ח"ג ס"י כו).

גם כשבית הדין מחליט לעכב את תעודת ההמרה אין הדבר אומר שניתן להפקיע את הגיור. עייכוב התעודה מטרתו עייכוב של הכנסתו של הגר בצורה רשמית לכלל ישראל, והוא נעשה רק במקרים נדירים.

סיכום

- בשאלות שנדונו במאמר זה ישנן מחלוקות בין הראשונים בשורה של שאלות מרכזיות:
- א. האם גיור קטן חל מן התורה או מדרבנן? - תוס' בכתובות, תוס' בסנהדרין, ריטב"א.
 - ב. האם לכתחילה מגיירים קטן רק עם הוריו או גם לבדו? מה הדין בדיעבד? - רש"י, רשב"א, ריטב"א, רא"ה.
 - ג. האם הקטן יכול למחות על גיורו כשיגדל? - רי"ף רמב"ם. המחבר בשו"ע פסק שיכול למחות.
 - ד. מהי צורת המחאה? האם אמירה מפורשת או אפילו התנהגות? - רש"י, רשב"א.
 - ה. האם הגר הזה יכול למחות לאחר שיגדל לפני שראינו אותו מתנהג כיהודי? - רש"י, רא"ש.
 - ו. מהי גדלות אצל גר קטן? גדלות בדעת או בשנים כישראל? - תוס' רי"ד, שאר הראשונים.
 - ז. מהי מהות הגיור? ולאור זה, מהו תוכנה של המחאה? - תוס' בכתובות, תוס' בסנהדרין.
 - ח. מי קובע את פעולתה של המחאה? הגר עצמו או בית הדין, האוחז את מושכות הגיור עד הגדלות? - הבנתנו ברמב"ם, שאר הראשונים.

